

VLADIMIR ŽERJAVIĆ (2. VIII. 1912. - 5. IX. 2001.)

5. rujna 2001. godine umro je u Zagrebu Vladimir Žerjavić, ekonomist i demografski povjesničar.

Ing. Vladimir Žerjavić rođen je 2. kolovoza 1912. godine u Križu. Diplomirao je na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi u Zagrebu. Bio je zaposlen u drvnoj industriji i bankarstvu (od 1934. do 1945. godine). Od 1945. do 1958. godine radio je kao ekonomski analitičar u Ministarstvu industrije Hrvatske, iz kojeg prelazi prvo u Institut za naftu, a potom u Ekonomski institut i, konačno, djeluje u zagrebačkom Saveznom centru za izobrazbu rukovodećih kadrova u privredu (1955.-58.). Područje njegova djelovanja bila je ekonomika industrije, s naglaskom na cost-benefit analizi investicijskih projekata. Bio je upućen od Jugoslavije 1958. godine na rad, kao ekonomski savjetnik, u Etiopiju, gdje boravi šest godina. Od 1964. djeluje kao ekspert Ujedinjenih naroda u Ekonomskoj komisiji UN za Afriku, u okviru koje kao ekspert boravi i u pojedinim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike. Njegove misije u UN-u završavaju 1982., kada u dobi od 70 godina dobiva zasluženu UN mirovinu.

Dolazi u Zagreb. Ličnost, koja je cijelog života bila iznimno agilna, nije mogla prihvatiti da se ničim stvaralački ne bavi. Susreće se s kolegama i prijateljima, raspravlja s njima o ekonomskim i političkim prilikama u zemlji, u koju se vraća nakon četvrt stoljeća. Došao je u kontakt i s piscem ovog nekrologa, s kojim je raspravljao o demografskoj povijesti, kao novoj znanstvenoj disciplini i neriješenim poteškoćama koje su se u to vrijeme sagledavale u okviru Odbora za demografsku povijest JAZU. U okviru te grupe tada su djelovali M. Korenčić, S. Krivošić, A. Gabričević, I. Mažuran, J. Gelo, N. Vekarić, I. Jelić i mnogi drugi, polazeći temelje za preciznije utvrđivanje broja i dinamike razvoja hrvatskog stanovništva. Iz tih razgovora rađa se ideja da se znanstveno obrade gubici

stanovništva na teritoriju Jugoslavije tijekom II. svjetskog rata - tema o kojoj su mnogo govorili i pisali tadašnji političari, a rijetko se tko time stručno bavio. U cilju stvaranja metodologije istraživanja konzultirao se s mnogima, želeći postaviti čvrste temelje utvrđivanju stvarnih gubitaka stanovništva tijekom II. svjetskog rata. Sjećajući ga se na ovom mjestu, ne mislimo govoriti o njegovu radu na području ekonomike niti o publicističkoj aktivnosti, nego isključivo o radu s područja povijesne demografije. Kročio je stazama, kojima nitko dotad nije išao: krčio je nove putove samostalno rješavajući teškoće. Nakon višegodišnjih napora potkraj osamdesetih godina stigao je do kraja istraživanja, objavljujući knjigu: *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, a koju je izdao Jugoslavensko viktinološko društvo u Zagrebu 1989. godine.

Žerjavić je svojom knjigom želio izbjeći tada prisutne manipulacije¹ brojem ratnih žrtava (već na prvoj stranici svog rada spominje tako dr. D. Živojinovića, koji 1986. multiplicira broj žrtava Srba u Hrvatskoj), ali i napustiti službene procjene, koje su govorile o 1,700.000 mrtvih tijekom II. svjetskog rata. Preciznom analizom broja stanovnika u Jugoslaviji prigodom popisa 1921., 1931., 1948. godine, prolaskom kroz dostupne mu arhivske izvore i ogromnu literaturu, Žerjavić je došao do zaključka da su demografski gubici Jugoslavije iznosili 2.022.000 ljudi, ali su ratni gubici (žrtve rata) manji i iznose 1,027.000 - sve svedeno na "predratni" teritorij Jugoslavije. Razlika između ove dvije brojke proizlazi iz činjenice što je tijekom ratnih prilika uvijek natalitet manji, a mortalitet veći, nego u mirnim vremenima; zatim zbog značajnog iseljavanja s područja Jugoslavije tijekom 1931.-1948. (čak 669.000 ljudi je iselilo od 1939. do 1948. godine, od čega je bilo 425.000 Nijemaca i 25.000 Turaka, ali i 80.000 Srba i 39.000 Hrvata). Broj žrtava rata na samom tlu Jugoslavije Žerjavić smanjuje na 947.000 zbog srazmjerno značajnog broja Jugoslavena, koji su izgubili živote u tim ratnim godinama izvan Jugoslavije (minucioznom analizom nalazi da je bilo 80.000 žrtava s područja Jugoslavije, koji su ubijeni ili umrli u inozemstvu).

¹ Prof. dr. Zvonimir Šeparović u Proslavu toj knjizi Žerjavića je napisao: "Žrtve se broje, prebrojavaju, umanjuju, uvećavaju. Sa žrtvama se politizira, ideologizira, manipulira. Manipulacija je nedostojan čin. Istina je dug živih spram mrtvih. Žrtve ni u smrti ne ostavljaju u miru. Jedni višestrukim smanjivanjem hoće umanjiti odgovornost za zločin, drugi višestrukim uvećavanjem gubitaka iz redova svojih, hoće uvećati grijeh drugih. U povijest se umiješala ideologija i politika, pa truju uspomene na žrtve. Mrtve bi valjalo ostaviti na njihovu miru. U smrti su svi hladni i bijeli. I Kain i Abel. Mitsko prokletstvo Kaina traje do danas i u novim prijetnjama bratoubilaštva." (Z. Šeparović: Riječ je o žrtvama, str. IX. Žerjavićeve knjige)

Došavši do rezultata za Jugoslaviju kao cjelinu, Žerjavić je utvrđivao broj žrtava rata po republikama i pokrajinama. Njegovi su nalazi sumirani u slijedećoj tablici.

Republike ili pokrajine	Sveukupno	Pali borci	Ukupno žrtve	u naseljima	u logorima	Kolaboracionisti i kvislinzi
Bosna i Hercegovina	316	72	174	89	85	70
Crna Gora	37	15	15	14	1	7
Hrvatska	271	66	153	105	48	52
Makedonija	17	14	2	2	-	1
Slovenija	33	12	11	8	3	10
SR Srbija	273	58	146	67	79	69
Srbija van pokrajina	167	42	92	39	53	33
Vojvodina	83	10	46	20	26	27
Kosovo	23	6	8	8	-	9
JUGOSLAVIJA	947	237	501	285	216	209

Gornja tablica prikazuje gubitke po republikama i pokrajinama. Žerjavićevo se istraživanje ne završava na tome, on daje i račun gubitaka po narodnosti.

Ratni gubici po narodnosti (u tisućama)

Narodnost	Crna				Srbija				Inoz.	Ukupno	
	BiH	Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Ukupno	Srbija izvan p.	Vojvodina			Kosovo
Srbi	164	6	131	6	-	190	142	45	3	33	530
Hrvati	64	1	106	-	-	7	-	6	1	14	192
Slovinci	-	1	2	-	32	1	-	-	1	6	42
Makedonci	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	6
Crnogorci	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	20
Muslimani	75	4	2	4	-	15	13	-	2	3	103
Čehoslovaci	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Poljaci	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rusi/Ukrajinci	1	1	-	-	-	3	3	-	-	-	5
Mađari	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-	2
Nijemci	1	-	2	-	1	24	1	23	-	-	28
Albanci	-	4	-	-	-	14	-	-	14	-	18
Turci	-	-	-	1	-	1	-	-	1	-	2
Jevreji	9	-	10	-	-	14	7	7	-	24	57
Romi	1	-	15	-	-	2	-	1	1	-	18
Ostali	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	2
Ukupno	316	37	271	17	33	273	167	83	23	80	1.027

Iz tablice proizlazi da su (prema očekivanom stanovništvu u 1948. godini) Srbi izgubili 7,3 % svog stanovništva, Hrvati 5,0 %, Slovenci 3,2 %, Crnogorci 5,0 %, Makedonci 0,8 %, Muslimani 8,1 %, a Albanci 2,4 % (str. 74.).

Iza tih svojih nalaza Žerjavić je stajao nepokolebivo. Bio je svjestan da su ga "istraživanja dovela do spoznaje da su gubici života u našoj zemlji u toku II. svjetskog rata znatno niži nego je prvotno procijenila Reparaciona komisija" (str. 117 njegove knjige), ali to nije zamjerao komisiji budući da je ona morala "dati tu procjenu gubitka stanovništva, kad još nije bio obavljen popis stanovništva, niti se raspolagalo približnim podacima o broju emigranata" (ibid.).

Zato ga nisu pokobile tvrdnje o iznimnim gubicima, koje su iznosili srpski povjesničari (o gubicima Srba za vrijeme II. svjetskog rata), ali i hrvatski povjesničari (o ogromnim žrtvama Hrvata u Bleiburgu i na Križnom putu). Godine 1990. odbija (u drugom izdanju zbornika Bleiburg - otvoreni dossier, ured. M. Grčić) pretjerane procjene o gubicima Hrvata kod Bleiburga. Po njegovoj tadašnjoj procjeni ukupan broj poginulih od 271.000 za Hrvatsku je "gornji limit" broja poginulih stanovnika Hrvatske tijekom II. svjetskog rata. Međutim, unutar tog broja može se "daljnjim istraživanjem, doći do potrebe stanovitih korekcija unutar podgrupa, tj. boraca, žrtava i kvislinga, jer ni njihova klasifikacija u svim publikacijama nije uniformna ni standardizirana". Kao primjer navodi da je u svojoj prvoj knjizi naveo broj poginulih boraca u partizanima s područja Hrvatske od 65.000, ali da bi zbroj "podataka o pojedinim divizijama i brigadama" dao manje gubitke. (str. 227.-232.) To je svoje uvjerenje branio i u knjizi *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, koja je objavljena u izdanju Globusa u Zagrebu 1992. godine. Prema njegovim tadašnjim istraživanjima iz Bleiburške "grupe" (tako je on naziva) "moglo je biti ubijeno između 45 do najviše 55 tisuća Hrvata i Muslimana". U taj broj uključeno je stanovništvo s područja Hrvatske i BiH. Žerjavić taj broj ovako komentira: "Vjerojatno je da ekstremisti na jednoj i na drugoj strani neće biti zadovoljni mojim izračunavanjima, koja daju oko 83.000 ukupno stradalih u logoru Jasenovac, od toga oko 50 tisuća Srba, jer treba imati na umu da je velik broj Srba stradao na drugim mjestima - Sam uviđam da moje izračunavanje broja umorenih Srba u Jasenovcu može izgledati kao izjednačavanje s onima stradalima kod Bleiburga i 'Križnog puta' Hrvata i Muslimana, ali to je čista slučajnost, jer se svatko može uvjeriti da su ta izračunavanja utemeljena na istovjetnoj službenoj dokumentaciji, ali da strukturalne posebnosti sasvim različite i čista je slučajnost što se došlo do približno jednakih brojki". I ovdje Žerjavić samokritički dodaje: "Moguće je da su moji podaci raščlanjivanjem na pojedine grupe i podgrupe unekoliko krivo procijenjeni, ali u cijelosti, i uz eventualne korekcije, oni se mogu razlikovati samo za desetak tisuća, a nikako u stotinama tisuća ili u milijunu, kako to neki žele prikazati za Jasenovac ili oko 500 tisuća za Bleiburg" (str. 43.-79.).

Tog svog stava Žerjavić se konzekventno držao i pri ponovljenom izdanju svojih knjiga na engleskom i francuskom jeziku godine 1997.,² u

² Obje su izašle u izdanju izdavačke kuće Dom i svijet i Hrvatskog instituta za povijest, u Zagrebu 1997. godine.

kojem je dodao (za inozemstvo značajno) poglavlje "kratki pregled povijesti naroda i zemalja bivše Jugoslavije" (str. 11.-52. engleskog izdanja).

Vladimir Žerjavić svojim je višegodišnjim, neumornim radom ostavio znanosti iznimni povijesno-demografski rad, koji utvrđuje činjenice o ratnim gubicima Hrvatske i Jugoslavije, oslobađajući ih od političkih, nacionalnih i drugih nadmetanja. Stajao je nepokolebivo iza rezultata svojih istraživanja boreći se za istinu, koja je nekim ideolozima i političarima tako mrska. Bio je, do kraja života, stražar nad tim svojim nalazima, oglašavajući se mnogim napisima nad pokušajima zloupotrebe ili falsificiranja činjenica. Bio je jednako kritičan nad pokušajima osporavanja tih rezultata (koju su činili Bulajić i drugi u Beogradu, a Jurčević u Zagrebu). Oспоравали su mu stručnost (koju je imao), sumnjali u njegovu političku orijentaciju ("proustašku", tvrdili su oni u Beogradu, a "projugoslavensku" izjavljivali su u Zagrebu), pobijajući njegove nalaze, koji se nisu uklapali u ideološke sheme.

Po svom djelu ostat će zabilježen u povijesnoj demografiji kao nezao bilazni izvor. To vrijedi za metodologiju utvrđivanja gubitaka nekog teritorija (koja je on utemeljio nezavisno od sličnog rada matematičara B. Kočovića), kao i za nalaze, koji se temelje na toj metodi.

Oni će biti ugrađeni u politološke, ekonomske i druge studije, jer samo se pomoću njih mogu vidjeti kako su bili ogromni gubici, koje su imale Hrvatska i druge republike i pokrajine bivše Jugoslavije tijekom Drugog svjetskog rata i koje su sva ta područja osjetno unazadili u gospodarstvu. Ostat će kao takav - svijetle uspomene - zauvijek u našoj znanosti svojim rezultatima.

akademik Vladimir Stipetić

*Izjava HAZU o istraživačkom radu V. Žerjavića**

Proučavajući studiju Vladimira Žerjavića, naslovljenu *Gubici stanovništva Jugoslavije 1941-1945*, ustanovili smo sljedeće:

Prvo: ta studija obuhvaća razdoblje kretanja stanovništva, na predratnom teritoriju Jugoslavije od prvog popisa u bivšoj Kraljevini SHS izvršenog 1921. do prvog popisa poslije Drugog svjetskog rata 15. ožujka 1948. s posebnim naglaskom na izračunavanja ratnih gubitaka 1941.-1945. i poraća od 8. svibnja 1945. do 15. ožujka 1948. u kojem je, također, znatan broj ljudi izgubio živote. Datum 15. ožujka 1948. uzet je i stoga što je tim popisom ustanovljen broj preživjelog stanovništva i usporedbom sa prijašnjim popisom omogućuje ustanovljenje stvarnih gubitaka u navedenom razdoblju.

* Izjava Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti o stručnoj vrijednosti rada ing. Vladimira Žerjavića.